

Боряна МИХАЙЛОВА

Великотърновски университет „Св. св. Кирил и Методий“, България

МЕТАФОРИЧНИ НАРОДНИ ГЕОГРАФСКИ ТЕРМИНИ, КОИТО ПРОИЗЛИЗАТ ОТ НАЗВАНИЕТО НА ЛИЦЕТО В БЪЛГАРСКИЯ И В РУМЪНСКИЯ ЕЗИК

Boryana MILIYANOVA

“St. Cyril and St Methodius” University of Veliko Tarnovo, Bulgaria

METAPHORICAL FOLK GEOGRAFICAL TERMS DERIVED FROM THE BODY PART TERM ‘FACE’ IN THE BULGARIAN AND ROMANIAN LANGUAGES

The folk geographical terms derived from the body part term ‘face’ in the Bulgarian and Romanian languages are examined in this paper: Bulgarian лице ‘face’, ‘southern or south-eastern slope’, ‘place with southern exposure’; Romanian *față* ‘face’, ‘southern slope’, ‘forest on a southern slope’, ‘place exposed to the sun (the moon, the wind, the fire)’, ‘prominent part of an eminence’. In both languages, those metaphorical terms have similar meanings and distribution and express the same conceptual metaphors – THE MOUNTAIN IS A PERSON, THE EMINENCE IS A PERSON, THE EARTH IS A PERSON. Two of the meanings of the Romanian word *față* ‘face’ are considered to be metaphonymies – ‘forest on a southern slope’ and ‘prominent part of an eminence’.

Keywords: folk geographical terminology, metaphor, metaphonymy, body part term, face.

В българския и в румънския език са широко разпространени метафорични народни географски термини, които произлизат от соматичните термини със значение ‘лице’, най-често като название за южен склон на възвишение. Е. Мурзаев, който доказва универсалния характер на соматичните метафори в народната географска терминология въз основа на богат езиков материал от много езици – европейски и източни, не посочва аналогични термини в други езици (Мурзаев 1974: 126-135; Мурзаев 1984). Такива примери се откриват в сръбския и в английския език: сръб. *лице* ‘равен гол склон’, ‘хълмиста местност’ (Михајловић 1970: 19); англ. *face* ‘лице’, ‘вертикална или наклонена страна на планина или остра скала’ (Oxford Dictionaries).

1. Метафорични значения на соматизма *лице* в народната географска терминология на българския език

В народната географска терминология бълг. *лице* се отбелязва със значенията:

– ‘склон на планина или бряг, изложен на слънцето’ (Григорян 1975: 122); ‘стръмнина с южно или югоизточно изложение’ (Михайлова 2008: 162); ‘място на баир, бърдо или бряг, което има слънчево изложение’ (Дуриданов 1952: 112; Симеонов 1966: 22, 65); ‘слънчева страна’¹ (Велев 2010: 189); ‘равен наклон с южно изложение’ (Николов 1997: 276); ‘височина с южно или югоизточно изложение’ (БЕР 3: 438-439)²;

– ‘преден склон на хълм’ (Ковачев 2013: 452) – най-вероятно това значение също се отнася за южния склон на възвишението;

– ‘местност с южно изложение, припек, присое’ (Михайлова 1986: 102, 103); ‘хълмиста, висока местност със слънчево, южно изложение’ (Димитрова-Тодорова 1987: 111);

– ‘слънчево място, обърнато към слънцето, на юг’ (Велев 2009: 304); ‘място с южно изложение’ (Димитрова-Тодорова 2006: 473; Заяков 2013: 198); ‘място на припек’ (Ликовски 2011: 403); ‘припек, присое’ (Иванов 1996: 133; Михайлова 1984: 132, 133).

Когато терминът се определя най-общо като ‘припек, присое’ или като местност или място, изложено на слънцето, той най-вероятно отново се отнася за площи, разположени върху южни склонове, може би с по-обширни и с по-слаб наклон, които не се възприемат като ‘страна на обект’, срв. значението ‘равен наклон с южно изложение’ (Николов 1997: 276).

Друго, по-малко вероятно обяснение за подобни значения би могло да бъде, че става дума за открити части от земната повърхност, които не са в сянката на заобикалящите ги географски обекти – върхове, хълмове или скали.

В народната географска терминология се срещат някои сродни думи на бълг. *лице*: диал. *лик* (Николов 1997: 273), остар. диал. *лика* (Димитрова-Тодорова 2006: 473), умал. **лицѐ* (Михайлова 1986: 102).

2. Метафорични значения на соматизма *faṭā* ‘лице’ в народната географска терминология на румънския език

Като народен географски термин соматизмът *faṭā* ‘лице’ се среща много често. За разлика от българския метафоричен народен географски термин, образуван от названието на лицето, румънският се отбелязва не само в топонимични изследвания, но и в тълковни и етимологични речници (DLRLC; DEX; DER), което свидетелства за по-широкото му разпространение и употреба в битово-разговорната реч.

Рум. *faṭā* ‘лице’ има следните значения в народната географска терминология:

---

¹ Тук *страна* е със значение ‘склон’ (вж. Григорян 1975: 208).

² Тук значението е неточно дефинирано, вероятно се има предвид посоченото от Д. Михайлова ‘стръмнина с южно или югоизточно изложение’ (Михайлова 2008: 162).

– ‘страната на хълм или на планина, изложена на слънцето, т. е. южен склон; слънчев склон’ (DELR 1: 205);

– ‘гора на преден склон, т. е. към слънцето’, ‘слънчев склон; гора на такъв склон’ (DELR 1: 205);

– ‘място, изложено на слънцето, присой’ (DER); ‘място за ранната паша, където слънцето огрява по-рано и не се задържа сняг’, ‘обработваема площ; нива, обърната към слънцето, на юг’ (DELR 1: 205);

– ‘място, изложено на вятъра’ (DER); в израза *fața soarelui (a lunii, a vîntului, a focului)* ‘лицето на слънцето (на луната, на вятъра, на огъня)’, ‘място, изложено на слънцето (на луната, на вятъра, на огъня)’ (DLRLC);

– ‘предната заострена и издължена част на височина’ (DELR 1: 205).

Както при метафоричните значения на бълг. *лице*, определящи термина като название за местност или място, за рум. *față* ‘лице’ също може да се допусне, че подобни значения описват обекти, разположени върху южни склонове.

В румънската народна географска терминология се срещат няколко производни на соматизма *față* ‘лице’, с някои от изброените преносни значения: *afație, feție, fețică, fețică, fețire, fețișe* (DELR 1: 25, 210).

3. Концептуалните метафори, изразени от соматизмите със значение ‘лице’, в народната географска терминология на българския и на румънския език

Според съвременните теории на метафората (концептуалната теория на метафората, теорията за концептуалното сливане и др.) метафората по своята същност не е езиково явление, а принадлежи на понятийната (концептуалната) система на мисленето. Метафорите в езика се разглеждат като израз на *концептуалните метафори* в мисленето, които участват в изграждането на отделните понятия и на концептуалната ни система. Например изрази като *вода спор, защитавам идея* и др. са езикови метафори, които съответстват на концептуалната метафора СПОРЪТ Е ВОЙНА (вж. Lakoff, Johnson 1980: 8-11).

Народните географски термини, образувани от названия на частите на тялото на човека, към които принадлежат бълг. *лице* и рум. *față*, са *антропоморфни метафори (персонификации)*, вид *онтологични концептуални метафори* – това са метафори, чрез които категоризираме недискретни обекти, като им налагаме определени изкуствени граници в пространството (Lakoff, Johnson 1980: 25, 28).

В народната географска терминология чрез такива метафори се възприемат и по икономичен начин се предават едновременно разнородни информации за описвания природен обект, например неговото местоположение, форма, размери, съотношение спрямо околните обекти, понякога дори и разположение спрямо посоките на света.

Съпоставянето на изразяваните концептуални метафори дава възможност по-ясно да се открият общите и специфични черти на разглежданите термини

и тяхната роля в изграждането на понятията от сферата на релефа в двата балкански езика.

Широко използвани за описание на географски обекти, названията на частите на тялото на човека изразяват концептуалната метафора ГЕОГРАФСКИЯТ ОБЕКТ Е ЧОВЕК. Тази концептуална метафора съдържа система от подчинени метафори, отнасящи се за различните географски обекти: например ПЛАНИНАТА Е ЧОВЕК (при бълг. *чело* ‘изпъкнал планински склон’, Балкански 1998: 247), РЕКАТА Е ЧОВЕК, ПЪТЯТ Е ЧОВЕК (бълг. *лакът* ‘завой, извивка / на река, път/’, Димитрова-Тодорова 1987: 111) и т. н.³

Названията на лицето в българския и в румънския език изразяват концептуалните метафори ВЪЗВИШЕНИЕТО Е ЧОВЕК и ПЛАНИНАТА Е ЧОВЕК, когато назовават изложения на слънцето, южен (или югоизточен в българския език) склон на орографски форми. Върху орографските обекти се проектира представата за човек, обърнат с лице към слънцето. Въз основа на тази позиция определени части от тях са възприемани като „предна” и „задна” страна и се категоризират като „лице” и „гръб” в румънския език и като „лице” и „гръб” или „седалище” в българския език: срв. рум. *dos* ‘гръб’, ‘сенчестата страна на хълм или планина, северната страна, противоположна на лицето’ (DELR 1: 196; Jordan 1963: 151-152); бълг. диал. *гъзер* ‘задник’, ‘заоблена могила’, ‘западен край на могила’ (Заимов 1977: 91); вероятно значение ‘сенчеста (западна или северна) страна на височина’ има и българският ентотип *гръб*, определен от Н. Ковачев като ‘задна част, склон на височина’ (Ковачев 2001: 116), ‘заден склон на височина’ (Ковачев 2013: 214).

В някои метафорични значения българското и румънското название на лицето се определят като местност или място, изложено на слънцето. В тези случаи вероятно става дума за места, разположени на южни склонове. Ако въпреки това в езиковото съзнание названията на лицето не се свързват с понятията „склон”, „планина” или „възвишение”, а определят само част от земната повърхност, концептуалната метафора, която изразяват би могла да се определи като ЗЕМЯТА Е ЧОВЕК. С тази концептуална метафора могат да се свържат и значенията на рум. *față* ‘лице’ в изразите *fața lunii / a vîntului / a focului* ‘лицето на на луната / на вятъра / на огъня’, ‘място, изложено на луната / на вятъра / на огъня’ (DLRLC).

4. Метафтонимични значения

В когнитивната лингвистика като *метафтонимия* се определя взаимодействието между метафора и метонимия или преходът от едното явление

---

³ Противно на мнението на Лейкъф и Джонсън, които разглеждат английския метафоричен народен географски термин *foot (of the mountain)* ‘стъпало на крак’, ‘подножие (на планина)’, изразяващ концептуалната метафора ПЛАНИНАТА Е ЧОВЕК, като пример за несистемна и идиосинкретична метафора (Lakoff, Johnson 1980: 52-56).

към другото. Различават се различни типове метафтонимия: метафора от метонимия, метонимия от метафора, метафора в метонимия / метонимия в метафора (вж. Goossens 2002). Някои от преносните значения на названията на лицето в румънската народна географска терминология могат да се обяснят като резултат от последователно наслагване на метафорична и метонимична проекция.

Метафтонимично е значението на рум. *față* ‘лице’, ‘гора на преден склон, т. е. към слънцето’ (DELR 1: 205). То представлява метонимично разширение на метафоричното значение ‘слънчев склон’, като названието на мястото се използва вместо названието на обекта. Същото семантично развитие има и антонима на рум. *față* – рум. *dos* ‘гръб’, ‘сенчестата страна на хълм или планина, северната страна, противоположна на лицето’ > ‘гора на сенчест склон’, ‘малка гора на северния склон на хълм’ (DELR 1: 196, 197), срв. също бълг. диал. *gъзер* ‘голяма гора’ (Симеонов 1966: 33), вариант на *gъзер* ‘задник’, ‘заоблена могила’, ‘западен край на могила’ (Заимов 1977: 91). Този тип метонимия е широко разпространен в народната географска терминология. На него се основава например значението ‘група дървета, лес’ на бълг. *горà*, от праслав. *gora ‘планина’. Семантичният преход ‘планина, възвишение’ > ‘гора’ се среща в различни езици (вж. Мурзаев 1974: 104-106).

Като метафтонимично може да се разгледа и значението ‘предната заострена и издължена част на височина’ на рум. *față* ‘лице’. То се отличава от останалите преносни значения на термина, които се отнасят за южния склон на орографски обекти. С това значение в румънската народна географска терминология е по-широко разпространен соматизмът *cap* ‘глава’ (DELR 1: 92). Вероятно това значение на рум. *față* ‘лице’ е възникнало под влияние на същото значение на рум. *cap* ‘глава’, поради тясната семантична връзка на двата термина – соматизмът ‘лице’ като мероним на соматизма ‘глава’. В такъв случай може да се допусне метонимично разширение на рум. *față* ‘лице’ със значение ‘глава’ (синекдоха „част вместо цялото”), което включва и метафоричното значение на рум. *cap* ‘глава’, ‘предната заострена и издължена част на височина’. Може би това е случай на метафтонимия, при който се среща метафора в метонимията.

5. Заключение

В българската и в румънската народна географска терминология названията на лицето се срещат с подобни значения и изразяват едни и същи антропоморфни концептуални метафори: ПЛАНИНАТА Е ЧОВЕК, ВЪЗВИШЕНИЕТО Е ЧОВЕК и ЗЕМЯТА Е ЧОВЕК.

По-богато е съдържанието на народните географски термини с изходно значение ‘лице’ в румънския език, където са се развили нови метафтонимични значения.

И в двата езика разглежданите термини са широко разпространени в народните говори и в топонимията, но само в румънската лексикография те се отбелязват в тълковни и етимологични речници. Поради сходните значения и

разпространение на българския и на румънския термин в целия ареал на съответните езици, не може да се направи заключение доколко единият балкански език е повлиял върху другия при възникването и утвърждаването на тази метафора като народен географски термин.

Интересно е, че при настоящото изследване не бяха открити аналогични метафорични термини в други славянски и романски езици, с изключение на сръб. *лице* ‘равен гол склон’, ‘хълмиста местност’⁴. Друг пример за тази метафора е англ. *face* ‘лице’, ‘вертикална или наклонена страна на планина или остра скала’ (Oxford Dictionaries). За разлика от българския и от румънския термин, сръбският и английският не се свързват с посоките на света. В. Михайлович заключава, че сръб. *лице* не дава точна информация за ориентацията на географския обект в пространството (Михајловић 1970: 21).

Повече паралели в други езици откриваме при названията на гърба в народната географска терминология, в значенията, в които те се проявяват като антоними на названията на лицето в това семантично поле. В румънския и рядко в българския език, названията на гърба могат да се отнасят към вертикална или наклонена част на географския обект, която е скрита от слънцето и/или възприемана като „задна част”. Подобни метафорични значения имат названията на гърба в редица източни езици: срв. тюрк. *арка* ‘гръб’, ‘заден склон на планина’, ‘сенчест планински склон’, ‘север’; якут. *арга* ‘гръб’, ‘запад’; монг. *ар* ‘гръб’, ‘тил’, ‘север’, ‘задна страна’ и др. (Мурзаев 1984: 52, 55). Според Мурзаев „Този паралел илюстрира система на ориентиране, при която предна страна в първия случай е юг, а във втория – изток.“ (Мурзаев 1984: 52).

Може да се предположи, че метафоричните народни географски термини, образувани от названието на лицето, са специфични за балканския езиков ареал, но доказването на тази хипотеза изисква задълбочени изследвания на народната географска терминология на други балкански, славянски и романски езици.

СЪКРАЩЕНИЯ

англ. – английски

бълг. – български

диал. – диалектен

монг. – монголски

остар. – остарял

праслав. – праславянски

рум. – румънски

сръб. – сръбски

тюрк. – тюркски

---

⁴ Сръб. *лице* ‘равна и гола коса брда, или планине’, ‘нагнуто земљиште, обично травно, под ливадам без камена’ (Михајловић 1970: 19-20).

умал. – умалителен
якут. – якутски

ЛИТЕРАТУРА / BIBLIOGRAPHY

Балкански 1998: Балкански, Т. *Местните имена на Чепинското краище (Велинградско)*. Велико Търново [Balkanski 1998: Balkanski, T.: *Mestnite imena na Chepinското kraishite (Velingradsko)*. Veliko Tarnovo].

БЕР: *Български етимологичен речник*. Т. I-. София, 1971. [BER: *Balgarski etimologichen rechnik*. V. I-. Sofia, 1971].

Велев 2009: Велев, В. *Местните имена в Брезнишко*. Велико Търново [Velev 2009: Velev, V. *Mestnite imena v Breznishko*. Veliko Tarnovo].

Велев 2010: Велев, В. *Местните имена в Пернишко*. Велико Търново [Velev 2010: Velev, V. *Mestnite imena v Pernishko*. Veliko Tarnovo].

Григорян 1975: Григорян, Э. А. *Словарь местных географических терминов болгарского и македонского языков*. Ереван [Grigoryan, E. A. *Slovar mestnyh geograficheskikh terminov bolgarskogo i makedonskogo yazykov*. Erevan].

Димитрова-Тодорова 1987: Димитрова-Тодорова, Л. *Анатомичната лексика в българската географска терминология и в българската топонимия // Език и литература*, XLII/6. София, 109–124. [Dimitrova-Todorova 1987: Dimitrova-Todorova, L. *Anatomichnata leksika v balgarskata geografaska terminologiya i v balgarskata toponimia. // Ezik i literatura*, XLII/6. Sofia, 109–124].

Димитрова-Тодорова 2006: Димитрова-Тодорова, Л. *Местните имена в Поповско*. София [Dimitrova-Todorova 2006: Dimitrova-Todorova, L. *Mestnite imena v Popovsko*. Sofia].

Дуриданов 1952: Дуриданов, И. *Местните названия от Ломско*. София [Duridanov 1952: Duridanov, I. *Mestnite nazvaniya ot Lomsko*. Sofia].

Займов 1977: Займов, Й. *Местните имена в Панагюрско*. София [Zaimov 1977: Zaimov, Y. *Mestnite imena v Panagyursko*. Sofia].

Иванов 1996: Иванов, Й. *Местните имена в Гоцеделчевско (Неврокопско)*. София [Ivanov 1996: Ivanov, I. *Mestnite imena v Gotsedelchevsko (Nevrokopsko)*. Sofia].

Ковачев 2001: Ковачев, Н. *Местните имена във Великотърновско*. Велико Търново [Kovachev 2001: Kovachev, N. *Mestnite imena vav Velikotarnovsko*. Veliko Tarnovo].

Ковачев 2013: Ковачев, Н. *Географските имена в Ловешки окръг*. Велико Търново [Kovachev 2013: Kovachev, N. *Geografskite imena v Loveshki okrag*. Veliko Tarnovo].

Кокаличева 2011: Кокаличева, Р. *Местните имена в Харманлийско*. Велико Търново [Kokalicheva 2011: Kokalicheva, R. *Mestnite imena v Harmanliysko*. Veliko Tarnovo].

Ликовски 2011: Ликовски, Н. *Топонимията на Софийско*. София [Likovski 2011: Likovski, N. *Toponimiyata na Sofiysko*. Sofia].

Михайлова 1984: Михайлова, Д. *Местните имена в Михайловградско*. София [Mihaylova 1984: Mihaylova, D. *Mestnite imena v Mihaylovgradsko*. Sofia].

Михайлова 1986: Михайлова, Д. *Местните имена в Берковско*. София [Mihaylova 1986: Mihaylova, D. *Mestnite imena v Berkovsko*. Sofia].

Михайлова 2008: Михайлова, Д. *Местните имена в Ботевградско*. София [Mihaylova 2008: Mihaylova, D. *Mestnite imena v Botevgradsko*. Sofia].

Михајловић 1970: Михајловић, В. *Анатомска лексика у српскохрватској ономастици и географској терминологији. // Зборник Матице српске за филологију и*

лингвистику, XIII/2. Нови Сад, 7-48. [Mihajlović 1970: Mihajlović, V. Anatomiska leksika u srpskohrvatskoj onomastici i geografskoj terminologiji. // *Zbornik Matice Srpske za filologiju i lingvistiku* XIII/2. Novi Sad, 7-48].

Мурзаев 1974: Мурзаев, Э. М. *Очерки топонимики*. Москва [Murzaev 1974: Murzaev, E. M. *Očerki toponimiki*. Moskva].

Мурзаев 1984: Мурзаев, Э. М. *Словарь народных географических терминов*. Москва [Murzaev 1984: Murzaev, E. M. *Slovar narodnyh geograficheskikh terminov*. Moskva].

Николов 1997: Николов, Б. *Топонимията на Врачанска околия*. „Алиса” [Nikolov 1997: Nikolov, B. *Toponimiyata na Vrachanska okoliya*. “Alisa”].

РБЕ: *Речник на българския език*. Т. 1-. София, 1977. [RBE: *Rechnik na balgarskiya ezik*. V. 1-. Sofia, 1977. 07.04.2017, <<http://ibl.bas.bg/rbe/>>].

Симеонов 1966: Симеонов, Б. *Етимологичен речник на местните названия от Годечко*. // – *Годишник на Софийския университет – Факултет по славянски филологии*. Т. LX. София [Simeonov 1966: Simeonov, B. *Etimologichen rechnik na mestnite nazvaniya ot Godechko*. // – *Godishnik na Sofiyskiya universitet – Fakultet po slavyanski filologii*. V. LX. Sofia].

DAR: Bulgăr, Gh., Gh. Constantinescu-Dobridor. *Dicționar de arhaisme și regionalismе*. București, 2002. 07.04.2017, <<http://dexonline.ro/>>.

DELR: Bolocan, Gh., I. Toma, E. Sodolescu-Silvestru, I. Burci. *Dicționarul entopic al limbii române*. V. 1, 2. Craiova, 2009, 2010.

DER: Ciorănescu, A. *Dicționarul etimologic al limbii române*. București, 2005. 09.02.2015, <<http://dexonline.ro/>>.

DEX: *Dicționarul explicativ al limbii române* (ediția a II-a revrzut și adăugită). București, 2009 (2012). 07.04.2017, <<http://dexonline.ro/>>.

DLRLC: *Dicționarul limbii române literare contemporane*. Vol. 1-4. București, 1955-1957.

Goossens 2002: Goossens, L. *Metaphonymy: the interaction of metaphor and metonymy in expressions for linguistic action*. // *Metaphor and metonymy in comparison and contrast*. Ed. R. Dirven, R. Pützings. Berlin: Mouton de Gruyter, 349-378.

Iordan 1963: Iordan, I. *Toponimia românească*. Editura ARPR.

Kövecses 2010: Kövecses, Z. *Metaphor. A Practical Introduction*. Oxford University Press.

Lakoff, Johnson 1980: Lakoff, G., M. Johnson. *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press.

Oxford Dictionaries: Oxford Dictionaries. 07.04.2017, <<https://en.oxforddictionaries.com/>>.